

HAHNER PÉTER

Talleyrand a vadnyugaton

Charles-Maurice de Talleyrand-Périgord-t (1754–1838) általában úgy szoktuk magunk elé képzelni, amint francia salonokban a kandalló-párkányra támaszkodva szellemes megjegyzésekkel szórakoztatja a hölgyeket. Tudjuk, hogy ő volt Autun püspöke, az Alkotmányozó Nemzetgyűlés egyik legtevékenyebb képviselője (1789–1791), a Direktórium, Napóleon és XVIII. Lajos külügyminisztere (1797–1799, 1799–1807, 1815), a bécsi kongresszus francia nagykövete (1814–1815) majd Franciaország londoni nagykövete (1830–1834). De vajon el tudjuk-e őt képzelni az amerikai határvidéken, vadászinget viselve, lábán mokaszinnal, fején kendővel, övében törrel és baltával, amint a látóhatárt kémleli? El tudjuk-e képzelni őt a tábortűz mellé heveredve, amint a magával hordott ólomdarabból golyót önt a puskájához? Pedig volt néhány hónap az életében, amikor így tért nyugovóra esténként – hacsak nem fogadták be a farmerek valamelyik gerendaházba.

1792 őszén, a szeptemberi mérsárlások idején hagyta el hazáját, kezdetben azt remélve, hogy nem tekintik emigránsnak. Londonból még hosszadalmas emlékiratot is küldött a francia kormánynak, amelyben az új külpolitikai helyzetet elemezte. A következő év nyarán azonban az ő neve is felkerült az emigránsok listájára, ami azt jelentette, hogy vagyonát elkobozzák, s hazatérése esetén kivégzik; 1794 januárjában pedig a brit kormány kiutasította az országból, hogy ezzel is megnyugtassa osztrák és porosz szövetségeseit. Negyvenéves korában tehát Talleyrand arra kényszerült, hogy új életet kezdjen, s harmincnyolc napos hajójút után megérkezett Philadelphiába.

Egy francia arisztokrata az Újvilágban

A hozzá hasonló felvilágosult európai arisztokraták kissé idegennek érezhették magukat az amerikai társadalomban. Bár elismerték, hogy a születés előkelőségének az uralma nem térhet vissza, de úgy vélték, hogy a francia és az amerikai népnek még jó ideig el kellene fogadnia a vagyon, műveltség, jellem és ízlés előkelőségének – vagyis a hozzájuk hasonló úriembereknek – a kormányzatát. Kissé felhúzták az orrukat, amikor kiderült, hogy a rohamosan demokratizálódó Amerikában a pénz egyre fontosabb szerepet játszik a társadalmi kapcsolatokban, s az emberek jóval leplezetlenebbül követik anyagi érdekeiket, mint amennyire ezt a francia bevándorlók illőnek találták. Talleyrand ezt az élményt így fogalmazta meg: „Hallani sem akarok egy olyan országról, amelyben senkit sem találtam, aki ne lett volna kész arra, hogy eladja nekem a kutyáját!”¹ Azt ő is elismerte, hogy az amerikaiak barátságosak, a franciáknál szabadabb és egyenlőbb társadalmat alkotnak, de néha nem bánta volna, ha kissé nagyobb az országban a kulturális választék. Hiányérzetének egy afo-

---

¹ Schell, Eric (dir.): *Talleyrand en verve*. Paris, 2002. 33.

rizmában adott hangot: „Amerika olyan ország, ahol harminckét vallás van ugyan, de a vendéglőkben csak egyetlen fogás, és az is rossz.”²

Philadelphióban igen sok régi ismerőst talált, mivel az Alkotmányozó Nemzetgyűlés több egykori képviselője itt keresett menedéket a francia királyság megdöntése után. Sikertült barátságot kötnie Alexander Hamilton pénzügyminiszterrel, akivel hosszan elbeszélgetett a világkereskedelem problémáiról.³ George Washington elnök azonban a francia követ, Jean Antoine Joseph Fauchet tiltakozása nyomán nem fogadta Talleyrand látogatását. Az Egyesült Államok immár federalista párti miniszterekkel kormányzó elnöke éppen ekkoriban döntött úgy, hogy John Jay főbíróként rendkívüli követként Londonba küldi, tárgyalások kezdeményezésére. Nyilvánvaló volt, hogy ez a lépés hatalmas felháborodást fog kelteni mind az amerikai republikánus pártiak, mind a francia diplomácia köreiből – és Washington nem kívánta ez utóbbiakat egy Talleyrand-nak adott audienciával is kormánya ellen hangolni.

A hívősebb éghajlatról érkező francia emigráns egyre elviselhetetlenebbnek találta Philadelphia nyári időjárását. Így nyilatkozott a város párás és forró levegőjéről: „Az ember minden lélegzetvételnél azon nyugtalankodik, milyen lesz a következő.”⁴ A pénze is rohamosan fogyott; ezért amikor egy Philadelphióban élő holland bankár, Theophile Cazenove felkínálta Talleyrand-nak és útítársának, Bon Albert Briois de Beaumetznek, hogy kísérjenek el egy Hollandiából érkezett üzletembert, Harm Jan Huidekopert északi útjára, Maine területére, mindketten beleegyeztek. Ekkoriban ugyanis mind az amerikai, mind az európai vállalkozók busás hasznot reméltek attól, hogy részvénytársaságokat alakítva hatalmas földterületeket vásárolnak az amerikai kormánytól, majd eladják azt a farmereknek. Huidekoper egy amszterdami társaság megbízottja volt, s Cazenove azt remélte, hogy az általa létrehozott Holland Földtársaság (Holland Land Company) együttműködhet majd az amszterdami vállalkozókkal. Ezért pontosan előírta Talleyrand-nak, hogy mit figyeljen meg, milyen feljegyzéseket készítsen, ő pedig inasa, Joseph Courtiade és barátja, Beaumetz kíséretében Huidekoperrel együtt 1794. június 24-én útnak indult észak felé.

Postakocsival hagyták el Philadelphiót, majd Newarknál hajóra szálltak, s kétnapos utazás után megérkeztek New York Citybe. A város akkoriban csak Manhattan-sziget déli sarkát töltötte ki, s két és fél kilométerre sem terjedt ki észak felé. Határai a mai Soho és Little Italy nevű városrészeknél húzódtak; Greenwich Village még nem tartozott New York Cityhez. Egy angol utazó éppen Talleyrand érkezésének évében jelentette ki, hogy „a város olyannyira tele van franciákkal, hogy úgy tűnhet, a népesség jelentős részét képezik.”⁵ A következő évben jelent meg a *French and American Gazette* című kétnyelvű lap, amely egy év múlva *Gazette Française* címmel teljesen francia nyelvűvé vált. A franciák többsége, mintegy 4–5 ezer személy a fellázadt Saint-Domingue gyarmatról menekült ide, s a forradalom valamennyi híresebb emigránsa megfordult itt az ifjú Chateaubriand-tól a majdani Lajos Fülöp királyig. „A legsápadtabb márvány arcszínű, szétálló fekete hajú, gazellaszemű mesztic hölgyeket (...) fehér francia úriemberek kísérték a járdán, a nyugat-indiai szabás és divat szerinti, legdrágább szövetekbe öltözve (...) feltűnő ellentétet alkotva az itteni amerikaiakkal és a régi Franciaország emigránsaival, akiknek a többsége még mindig

² Schell: *Talleyrand*, 33.

³ Talleyrand: *Mémoires*. Éd. Paul-Louis Couchaud – Jean-Paul Couchaud, T. I.. Paris, 1957. 232–234.

⁴ Poniatowski, Michel: *Talleyrand aux États-Unis 1794–1796*. Paris, 1976. 114.

⁵ Burrows, Edwin G. – Wallace, Mike: *Gotham. A History of New York City to 1898*. New York – Oxford, 1999. 313.

ragaszkodott a ruha és viselkedés méltóságteljes, régi Bourbon-stílusához, rizsborozott fejjel (...), aranyfogantyús sétabottal, ezüst cipőcsatokkal és háromszögletű kalappal.”⁶

A város még nem lábalt ki teljesen a két évvel korábbi gazdasági válságból, s a közép-
tegek azzal fejezték ki aggodalmukat, hogy elfordultak a Federalista Párttól, és lelkesen ün-
nepelték a francia forradalom minden eseményét. A hét-nyolc évvel korábban alapított
Tammany Társaság már kapcsolatba lépett a virginiai republikánus vezetőkkel, megala-
pozva ezzel egy rendkívül hosszú távú politikai szövetséget. Az 1794 februárjában megalakult
New York-i Demokrata Társaság ünnepélyes esküvel fogadta meg, hogy „támogatja és
örökre fenntartja az Ember Egyenlő Jogait”. Tavasszal és nyáron rendszeresen rendeztek
felvonulásokat, amelyeken vörös sapkában, francia tengerészekkel összeölkezve éltették a
francia forradalmat, szidalmazták Angliát, énekelték a *Marseillaise*-t és a *Carmagnole*-t.
A Tammany Társaság még egy guillotint is kiállított, egy lefejezett ember viaszmasával.⁷

Talleyrand furcsán érezhette magát ebben a városban, amelyben oly gyakran üthette
meg a fülét francia beszéd az utcákon, s néha mégis heves gyűlölködést tapasztalt. Az 1794.
július 4-i felvonulást a Broadway egyik házának ablakából nézhette végig George Clinton
kormányzó házával szemközt, Philadelphiából érkezett barátai társaságában. A tömegben
ott vonult a korábbi francia követ, Edmond-Charles Genêt is, a magukat „amerikai jakobi-
nusoknak” nevező tüntetők körében. Az ablakban állók még úgy ismerték őt, mint Campan
asszony, Mária Antónia királyné egykori udvarhölgyének öccsét, s így is emlegették emlék-
irataikban. A felvonulók szemében viszont ők a régi rend megvetendő emberei voltak, és
sértéseket kiabáltak feléjük. „Mi pedig megkönnyeztük hazánkat és őket” – írta az esetről
Médéric Louis Élie Moreau de Saint-Méry.⁸

Mivel Clinton kormányzó Genêt-hez adta a lányát, tőle nem várhattak szívélyes fogad-
tatást. Rufus King, az alkotmány egykori aláírója és New York állam egyik szenátora azon-
ban még ajánlólevelekkel is ellátta Talleyrand-t. (Úgy látszik, ilyen bánásmódra kizárólag
federalista politikusoktól számíthatott.)

Talleyrand és társai július 15-én ismét útnak indultak a Bostonba vezető postaúton. Az
utak rosszak voltak, a fogadók pedig annyira szegényesek, hogy némelyikben több férfi
vendéget akartak egyetlen ágyba fektetni. Az amerikai fogadók állapotáról az a híres anek-
dota nyújthat némi képet, amely szerint az egyszeri fogadás így kiáltott rá a finnyás utasra:
„Nem tudom, mi baja van a törülközővel! Már vagy húsz vendég használta egymás után, és
egy sem panaszkodott!” A Long Island-i tengerszoros mellett húzódó útnak azonban kelle-
mesebb epizódjai is voltak. A connecticuti New Haven városban például Talleyrand elláto-
gathatott a Yale Egyetemre, melynek rektora, Ezra Stiles fogadta őt Beaumetzcel, és így írt
róluk naplójába: „Mindketten tájékozott, olvasott, nyugodt, elfogulatlan és nagyon érdek-
lődő férfiak...”⁹

Talleyrand természetesen még jó ideig nem tudhatta meg, hogy Párizsban véget ért a
terror, és Bostonból így írt Madame de Staëlnek augusztus 4-i levelében: „Utazom, ahogy
csak tőlem telik. Azt szeretném, hogyha Európa teljesen lakhatatlanná válik azok számára,
akik mértéktartók maradnak eszmeileg, és mérsékletet tanúsítanak érzelmeik terén, akkor
ezen utazás jóvoltából segíthessek nekik kiválasztani egy olyan helyet, ahol mind együtt le-
hetünk, és mind olyasmivel foglalkozzunk, ami biztosíthatja függetlenségünket.”¹⁰ A Phila-

⁶ Burrows–Wallace: *Gotham*, 314.

⁷ Burrows–Wallace: *Gotham*, 320.

⁸ Idézi Poniatowski: *Talleyrand aux États-Unis*, 121.

⁹ Poniatowski: *Talleyrand aux États-Unis*, 123.

¹⁰ Talleyrand: *Mémoires*, 239.

delphiánál és New Yorknál jóval hívősebb éghajlatú Bostonnal, a világ egyik leggazdagabb kikötővárosával meg volt elégedve: „Mindazon városok közül, amelyeket eddig láttam, Boston tetszik a legjobban. A környező vidék bájos, az életmódban pedig több az egyszerűség.”¹¹ A város nagyjából fele olyan népes volt, mint Philadelphia és New York, de jóval békésebb hangulatú, s mivel lakói általában a Federalista Pártot támogatták, a helyi előkelőségek itt igen barátságosan fogadták az utazókat. Talleyrand így ismerteti a vallásos, puritán társadalom számára „különös” szokásait levelében: „Gouvernet asszony¹² rendkívül tettsett Boston valamennyi hölgyének, akik a legjobb bírák Amerikában. Jól beszéli a nyelvet, egyszerű szokásai vannak, és ami nagyon ajánlatos itt, minden éjszaka a férjével alszik. Csak egy hálószobájuk van! (...) Ez nélkülözhetetlen feltétele annak, hogy jó hírünk legyen ebben az országban!”¹³

Talleyrand azt is hangsúlyozta, hogy „itt sokkal több mód nyílik a vagyon újjáteremtésére, mint más helyeken.” Arra kérte Madame de Staëlt, szerezzen neki megbízatásokat Európából a kereskedelemmel, az értékpapírokkal vagy a földvásárlással kapcsolatban. Egyelőre azonban társaival együtt felkészült az északi utazásra: a vadonban használatos, durvább szövetből készült ruházatot szereztek be, mokaszint, iránytűt, puskákat, késeket, baltákat, ólmot, lőport és fejkendőket. Talleyrand speciális nyerges is csináltatott magának, amelyre nyomorék lába miatt volt szüksége. Végül augusztus közepén hajóra szálltak Maine felé, amely ekkoriban még nem volt önálló állam, hanem Massachusetts-hez tartozott.

Maine határvidékén

Talleyrand egy alkalommal kijelentette: „Lusta vagyok, és ebben sok élvezetet találok!” Sokan elhitték ezt, és nem vették észre, hogy ez a magát lustának valló ember rendkívül sokat tudott dolgozni. Az Újvilágban is fáradhatatlannak bizonyult, óriási területet, mintegy 300 kilométeres utat járt be néhány hét alatt, s szeptember 24-én már egy nagyszabású jelentést is készített útjáról Cazenove számára.

Bostonból északkelet felé hajózva előbb a Frenchman-öbölben álltak meg, majd Machiasban, amely mintegy 50 kilométerre feküdt az amerikai-kanadai határtól. Innen ellovagoltak a határig, majd megindultak visszafelé, s délnyugati irányban végigjárták Maine partvidékét, egészen a Kennebec-folyóig. Eközben pontos feljegyzéseket készítettek a környező vidékről. Maine a hétéves háború végéig állandóan ki volt téve a franciák és az indiánok északról indított támadásainak, ezért jóval tovább megőrizte a határvidék sajátosságait, mint a gyorsan urbanizálódó Massachusetts, amelytől New Hampshire elválasztotta. Talleyrand a határvidéki életmódnak abban a fázisában ismerte meg Maine-t, amelyben az indián-veszély már elmúlt, s az erre vándorlók már nem csak a helyi erőforrások gyors kikapcsolására törekednek, hanem le is telepednek. Ugyanakkor azonban az önellátásra berendezkedett farmereket még semmilyen szálak sem fűzték a távolabbi vidék gazdaságához.

„Sok öregembert láttunk – írta jelentésében Cazenove-nak –, de egyet sem, aki itt született volna. A legrégebbi lakosok harminc-harmincöt éve érkeztek. Sok faluban beszélünk az első telepessel, aki ma már elég módos, és általában egy folyó mentén telepedett le, malma van, elég jó házban lakik, és letelepítette maga köré a gyermekeit. Mind azt állítják,

---

¹¹ Talleyrand: *Mémoires*, 240.

¹² Henriette-Lucy Dillonról a későbbiekben bővebben is szó esik. La Tour du Pin márkinő néven került be a 19. század leghíresebb francia emlékiratírói közé.

¹³ Talleyrand: *Mémoires*, 240.

nem kevés büszkeséggel, hogy amikor ide érkeztek, csak egy fejszójuk volt és a két izmos karjuk.”¹⁴ Talleyrand ismerteti a telepesek szokásait, a közlekedési és kommunikációs nehézségeket, a mezőgazdasági termelés sikereit, az állattenyésztés előtt álló lehetőségeket és az éghajlat nehézségeit. Sorra veszi a nagybirtokosokat is, akik hatalmas területeket foglaltak le maguknak, ismerteti Bangor város előnyös helyzetét a hajózható Penobscot-folyó partján, a települések megsokasodását Camdentől délnyugatra, és arról is ír, milyen gyönyörű birtokot létesített Thomastontól nyugatra Henry Knox tábornok, az Egyesült Államok első hadügyminisztere. Ezután a Kennebec-folyó partjainak sajátosságait elemzi. Fényes jövőt jósol Maine számára, „amelynek egész partvidéke egyetlen nagy tengeri kikötő.” Ahogy az egész életében történt, itt is érzékeny szemmel figyelt fel a nők problémáira: „Minden házban tíz-tizenkét egészséges gyermek található, s a szülők csak ritkán emlegetnek olyanokat, akiket csecsemőkorban elveszítettek. Úgy tűnik azonban, hogy az anyák e nagy termékenység áldozatai: sokkal kevesebb öregasszonnyal találkozunk, mint öregemberrel, s csaknem valamennyi öregembernek több felesége volt.”¹⁵ A mindennapi élet legapróbb adatait is megismerhetjük jelentéséből: még azt is megtudta, hogy hatezer láb deszkáért lehet kapni egy ökröt, s hat napi munkabér egy gallon rumnak felel meg.

Talleyrand – sok kortársával ellentétben – nem tekintette önmagában való értéknek, a természetesség és a tiszta erkölcsök bizonyítékának az önellátó, vidéki életmódot. Maine farmereiről elég rossz véleménnyel volt: „Nemtörődöm, kapzsi, szegény, de igénytelen” embereknek nevezte őket, „akik még nagyon is emlékeztetnek a vidék őslakóira, akiknek a helyére léptek. Egyáltalán nincs pénz a partvidék nagyon hosszú, teljesen benépesített részein, mindenki vágyik rá, de semmit sem tesznek annak érdekében, hogy idevonzzák.” Nem romantikus utazóként tekintett a határvidék lakóira, mint pár évvel korábban Chateaubriand, hanem a pénzügyi kérdések szakértőjeként, aki minden vidéket szeretett volna minél gyorsabban bevonni a világkereskedelembé. Egy rousseau-ista vagy preromantikus személyiségnek nagyon is tetszett volna a természethez közeli életmód, Talleyrand-t azonban felháborította, hogy a lakosság megelégszik a bőséges természeti erőforrások saját szükségletre való kihasználásával, hét-nyolc acre¹⁶ föld burgonyával vagy kukoricával való bevetésével, favágással és halászáttal. „Amikor több millió acre kiváló föld mellett egy férfi pecázni jár, ez a szellem és a jellem veleszületett hibája, és a kormányzatnak aktívan arra kellene törekednie, hogy más irányba terelje!” – írta jelentésében.¹⁷

Az idézett írásmű végén mintha Talleyrand letenné az utazó maszkját, s államférfiként, az Alkotmányozó Nemzetgyűlés oktatásügyi tervezetének összeállítójaként szólal meg. Azon sajnálkozik, hogy nincs közoktatás, hogy a lakosság nem érti megadóztatásának szabályait, hogy nem bízik az igazságszolgáltatásban, s ezért a szövetségi és massachusetts-i kormány beavatkozását sürgeti. „Minden kényszerítés kétségkívül abszurd dolog lenne, de vajon nem lenne-e nagy szükség az ösztökélésre? Az állam érdeke nyilvánvaló: farmereket kell faragnia ezeknek az embereknek a többségéből, akik ma egyszerre farmerek, halászok és favágók, vagy inkább se egyik, se másik. Ki kell alakítani körükben a munkamegosztást! Akkor a föld több gyümölcsöt hozna, a tenger több halat adna. (...) A munkamegosztás e nagyszerű és bizonyított hatását pedig nem lehet elérni a tőke növelése nélkül. Ennek szükségét érezni az általunk bejárt vidék minden részében. A legszükségesebb előleget sem kap-

¹⁴ A teljes jelentést közli: Poniatowski: *Talleyrand aux États-Unis*, 131–158. Az idézet: 134–135.

¹⁵ Poniatowski: *Talleyrand aux États-Unis*, 149.

¹⁶ Egy acre 4046,86 m² területnek felel meg.

¹⁷ Poniatowski: *Talleyrand aux États-Unis*, 151.

ja meg az a talaj, amely ezt százszorosan viszonzná.”¹⁸ Ezután arról elmélkedik, milyen eszközökkel lehetne Amerikába csábítani az európai tőkét: „Európa mai politikai állapotában minden bizonnyal van olyan tőke, amely a kiutat keresi, de az önök nagy vadonjai inkább elijesztik, mint idevonzzák. Valami kezelhetőbb, valami elérhetőbb kellene az európaiaknak, hogy felkeltsük étvágát és bizalmat keltsünk benne. Amikor majd külföldre küldi pénzét, amikor majd maga is eljön utána. (...) akkor lesznek csak a maguk földjei tőkével megöntözve és megrágyázva.” S ezután Talleyrand azt is kimondja, mi lesz az, ami majd elegendő mennyiségű tőkét vonz Amerikába: „Az itteni lakosok akkor ébrednek majd föl nemtörődömségükből, amikor az arany, az iparkodásnak ez a nagyhatalmú ösztönzője eljön, hogy elrendelje a föld gabonával való bevetését és termékennyé tételeit.”¹⁹

Talleyrand-tól számtalan szöveget idézhetünk, amely rendkívüli tisztánlátását bizonyítja. Egyik életrajzírója „több mint ragyogónak, inkább profétikusnak” nevezte a következő, későbbi megállapítását: „Amerika naponta növekszik. Kolosszális hatalom lesz belőle, s eljön majd egy nap, amikor az új felfedezések által megkönnyített kommunikáció következtében bele kíván majd szólni Európa ügyeibe és be is kíván avatkozni. (...) Azon a napon, amikor Amerika beteszi a lábát Európába, a béke és biztonság jó időre számúzva lesz onét.”²⁰ Nos, ami azt illeti, nem kell profétai tisztánlátás ahhoz, hogy valaki megjósolja egy rohamosan növekvő, egységes és nagy területű államról, hogy egyszer nagyhatalommá válhat. Amerikáról igen sokan hangoztattak efféle jóslatokat. Az utolsó mondat pedig nem is vált valóra: az Egyesült Államok beavatkozása Európa ügyeibe megszilárdította a békét és biztonságot, nem pedig számúzta azt. Talleyrand inkább Amerika gazdasági fejlődésének fogaskerekeit ismerte fel kiválóan, s 1848-ban az a „kezelhetőbb”, „elérhetőbb” „valamit” is megtalálták Kaliforniában, amely biztosította az európaiak étvágát és bizalmát. Miután „az arany, az iparkodásnak ez a nagyhatalmú ösztönzője” megjelent, a külföldi tőke özönlött az országba: a brit üzletemberek 1860 és 1901 között 50 millió fontot fektettek be a nyugati bányákba, és 80 millióért vásároltak vasúti részvényeket. S ezzel lehetségessé vált a mezőgazdaság fellendülése is.

Talleyrand maine-i utazásának egyik különös következménye az a legenda, mely szerint ő tulajdonképpen Maine-ben született, s 1794-ben csak hazalátogatott rokonaihoz. E legendát Edward Hutchinson Robbins, Massachusetts korábbi kormányzó-helyettese, Franklin Delano Roosevelttől ükapja terjesztette el. Bostonban bemutatták neki Talleyrand-t, majd amikor pár hét múlva Maine-be utazott, újra összetalálkozott vele, s meglepte, hogy új ismerőse milyen hűvösen és visszafogottan bánik vele. Autun egykori püspöke valószínűleg nem kívánta elmagyarázni neki, hogy holland bankárok megbízottjaként jelentést készít a befektetési lehetőségekről. Robbins nem értette a dolgot, s addig kérdezősködött, amíg néhány maine-i nagyotmondó, a mindenkori határvidéki szokásoknak megfelelően ki nem elégítette a „városi ficsúr” kíváncsiságát. Elmagyarázták neki, hogy valamikor „a francia háború vége felé” egy francia hajó kapitánya teherbe ejtette az egyik halász lányát, majd elhagyta őt. Az anya véletlenül leforrázta gyermeke lábát, ezért lett a fiú sánta. Pár év múlva pedig egy francia úr magával vitte a fiút, aki most, íme, visszatért, s nagyszüleit keresi, hogy elhalmozza őket pénzzel.²¹

¹⁸ Poniatowski: *Talleyrand aux États-Unis*, 155–156.

¹⁹ Poniatowski: *Talleyrand aux États-Unis*, 157.

²⁰ Waresquiel, Emmanuel de: *Talleyrand: le prince immobile*. Paris, 2003. 187.

²¹ <http://allthingsmaine.blogspot.com/2008/06/was-talleyrand-born-in-maine.html> (letöltve 2011. szept. 26-án).

Miközben Talleyrand és társai Maine partvidékét járták, Washington kormánya sikeresen felszámolta mind az indiánok, mind a fehérek egy-egy lázadását. „Őrütl” (Mad) Anthony Wayne tábornok 2000 hivatásos és 1500 önkéntes katonával benyomult az Északnyugati Territóriumra, vagyis a Nagy-tavak, az Ohio és a Mississippi által határolt területre. Augusztus 20-án a mai ohioi Toledo közelében „a kidőlt fák csatájában” legyőzte a sóni, majami, potawatomi és csippeva harcosokat, egy időre véget vetett a régióban a britek befolylásának, és a következő évben a greenville-i szerződésben lemondatta az indiánokat a mai Ohio állam területének nagy részéről. George Washington lecsendesítette az úgynevezett „whiskylázadást” is, amit a szeszfőzdekre kivetett adó miatt háborgó nyugat-pennsylvaniai farmerek robbantottak ki. Mintegy 200 lázadót letartóztattak, kettőt halálra ítétek, majd az elnök nekik is megkegyelmezett. A határvidék biztonságosabbá vált, a kormány tekintélye megerősödött, s Talleyrand is vállalkozhatott egy újabb nyugati utazásra.

„Több méltósággal nem is lehetne...”

Maine-ből visszatérve Talleyrand társaival együtt Bostonon keresztül New York Citybe sietett. Itt rábeszélte a többieket, hogy utazzanak el New York állam északkeleti részébe; be akart ugyanis kapcsolódni a nyugati földekkel folytatott spekulációba. Mielőtt megvetéssel illetnének efféle terveierért, ahogy több történész tette, nem árt pontosan értelmezniük, mit jelentett a „spekuláció” fogalma a 18–19. századi Amerikában. „A földspekulánsok olyan emberek voltak – írja az amerikai Nyugat egyik történésze –, akik árverésen pénzért vagy földtulványért földet vettek a kormánytól, majd megtartották, amíg haszonnal újra el nem tudták adni valakinek.”²² Mindenki egyetértett abban, hogy a földeket nem az ilyen személyeknek, hanem a farmereknek kellene eladni, akik ott kívánnak letelepedni. A spekulánsokat élőködőknek tekintették, akik a becsületes farmerek kárára gazdagodnak meg. „Csak-hogy e két személy nem volt mindig egymás ellenfele. A farmer és a spekuláns nem csak együttműködött, hanem több alkalommal ugyanaz a személy volt.”²³ Az Egyesült Államokban rendkívül sok olyan gazdátlan föld állt a vállalkozók rendelkezésére, amelyeknek az értéke a legkülönbözőbb okból igen gyorsan megsokszorozódhatott, így aztán szinte mindenkinek spekulánsnak tekinthetünk, aki földet vásárolt, George Washingtontól az egyszerű telepesekig. A vagyon legegyszerűbb és legbiztosabb befektetése a földvásárlás volt, s Talleyrand csak követte a társadalom többségének példáját.

Ezúttal Talleyrand-ékkal tartott az angol milliomos, Thomas Law is, Carlisle püspökének és a Cambridge-i Egyetem teológiaprofesszorának a fia, Ellenborough első bárójának, Edward Lawnak az öccse. Tizennyolc éven át a Brit Kelet-Indiai Társaság alkalmazottja volt Bengáliában, ő is földekkel próbált spekulálni, s Talleyrand érdekesnek találta a vele folytatott társalgást. Ráadásul Amerikában is jó kapcsolatokkal rendelkezett: a következő évben feleségül vette George Washington fogadott fiának lányát, Elizabeth Parke Custist.²⁴

Október 9-én az öt utazót egy vitorlás felvitte a Hudson-folyón Albanyba, New York állam fővárosába. A hatezer lakosú, holland településekre emlékeztető kisvárosban meglátogatták Philip Schuyler tábornokot, Hamilton apósát és Stephen Van Rensselaert, New York

²² White, Richard: *„It's Your Misfortune and None of My Own”. A History of the American West.* London, 1991. 140.

²³ White: *It's Your Misfortune*, 141

²⁴ Poniatowski téved, amikor azt írja, hogy „Martha Curtist, Washington egyik unokáját vette feleségül”. (*Talleyrand aux États-Unis*, 161.) Washingtonnak nem voltak gyerekei, felesége előző házasságából származó gyermekeit, John Parke Custist és Martha Parke Custist fogadta örökbe. Elizabeth Parke Custis az előbbi legidősebb lánya volt.

állam szenátusának tagját, Hamilton sógorát. A szenátor felesége, a mozgásképtelen Margarita Schuyler jól beszélt franciául, s alig várta, hogy Talleyrand-nal megvitassa a forradalom legújabb fordulóit. Az utazó minden bizonnyal szívesen állt a hölgy rendelkezésére. Arra is megragadta az alkalmat, hogy végre átadja azokat a leveleket, amelyeket Hénin hercegnő írt Londonban unokaöccse feleségének, Henriette-Lucy Dillonnak, La Tour du Pin asszonynak.

Talleyrand gyermekkorától ismerte ezt a hölgyet, és mindig úgy bánt vele, mintha a lánya lett volna. Egész életében szerette és tisztelte az intelligens, erős lelkű és jószívű nőt. Talán dédanyjára, Chalais hercegnőjére emlékeztették őt, aki olyan szeretettel gondozta valaha a sánta kislányt. La Tour du Pin asszony pedig így írt Talleyrand-ról emlékirataiban: „Mindig azzal a családias és szeretetre méltó kedvességgel fogadott, amelyetől sohasem tért el, amikor találkozunk. Sok rosszat mondtak róla – s talán többet is lehetett volna, de azért nem kell mindent készpénznek venni! – s illett rá Montesquieu mondása is Caesarról: «E férfinak nem volt egy hibája sem, bár sok erkölcstelenséget követett el.» Ugyan már! Mindennek dacára senki más nem rendelkezett olyan vonzerővel, mint ő. Bármennyire is felverte magát az ember erkölcstelensége, viselkedése, életmódja ellen, mindaz ellen, amit a szemére vetettek, végül mégiscsak meghódította, ahogyan a madarat lenyűgözi a kigyó pillantása.”²⁵

Ez az intelligens, 1794-ben csak huszonnégy éves szépség Frédéric-Séraphim de la Tour du Pin Gouvernet (1759–1837) felesége volt.²⁶ Mária Antónia udvarhölgyeként közvetlen közelből végignézhette a párizsi asszonyok Versailles-ba vonulását 1789 októberében. Férje katonatiszt volt és diplomata (La Fayette oldalán az amerikai függetlenségi háborúban is részt vett), 1790-ban Nancy város fellázadt helyőrsége ágyút sütött rá, amikor megadásra szólította fel. A királyság megdöntése után bujkálniuk kellett Bordeaux-ban két apró gyermekükkel. Mind a férj, mind a feleség apja az Alkotmányozó Nemzetgyűlés tagja volt – mindkettőt letartóztatták, majd kivégezték.²⁷ A határozott fiatalasszony saját kezébe vette a család sorsának irányítását, s leánykori ismerőse, Thérésia Cabarrus önzetlen segítségének köszönhetően sikerült útleveleket szereznie. 1794 elején vitte át a házaspárt gyermekeikkel együtt az óceánon egy apró hajó, amelynek egész személyzete hat főből állt, a kapitányt is beleértve. Nem akartak se New York Cityben, sem Albanyban lakni, inkább eladták párizsi ruháikat az óceánon átszállított zongorával együtt, és egy farmot vásároltak.

Ahogy Ghislain de Diesbach írja, La Tour du Pin asszony valószínűleg „inkább büszkeségből, mint szükségéből játszotta el a farmer-feleség szerepét, mert szívesen adott leckét viselkedésből honfitársainak. E híresen erényes asszony szigorúan elítélte a hozzá hasonló helyzetben lévők elővigyázatlanágát és frivolságát, s vidéki menedékhelye mélyén az ön-

²⁵ *Mémoires de la Marquise de La Tour du Pin*. Paris, 2002. 422.

²⁶ Mint a régi rend igazi arisztokratái esetében, neki sem könnyű egyszerűen leírni a nevét. 1794-ig a Gouvernet grófnő nevet viselte, apósa tavaszi kivégzése óta a La Tour du Pin de Gouvernet grófnő címet, az utókor pedig La Tour du Pin márkinő néven ismeri, mivel férje 1820-ban megkapta a La Tour du Pin márkija címet XVIII. Lajostól. Az egyszerűség kedvéért La Tour du Pin asszonynak fogjuk nevezni.

²⁷ Apósa, Jean-Frédéric de La Tour du Pin Gouvernet (1727–1794), Paulin grófja (és sok más cím birtokosa) marsall és 1789. augusztus 4-től 1790. november 16-ig XVI. Lajos hadügyminisztere volt. Tanúként előállították Mária Antónia királyné perében, aki iránt a bíróság előtt is oly nagy tiszteletet tanúsított, hogy ezek után maga sem számíthatott kegyelemre. 1794. április 28-án végezték ki. La Tour du Pin asszony apját, Arthur Dillon gróftól április 13-án végezték ki Pierre-Gaspard Chauvette-tel, a párizsi községtanács ügyészével, Desmoulins feleségével és Párizs püspökével együtt. A vérpadon a királyt éltette.

elégültség örömeit élvezte. Van némi affektáltság és tüntetés abban, ahogy semmiben sem akart különbözni szomszédjaitól, a derék farmerektől, akiknek, ahogy naplójában írja, sohasem utalt arra, hogy korábban milyen társadalmi állást töltött be.²⁸ Ghislain de Diesbach igazságtalan: La Tour du Pin asszonyt csak azért tartották „híresen erényesnek”, mert a férjével együtt nagyon szerették egymást. (Róla írta oly gúnyosan Talleyrand Bostonból, hogy mindig a férjével alszik.) Nem akart ő leckét adni viselkedésből, hiszen csak azok tudhatták, hogyan él, akik meglátogatták. De miután korábbi világa teljesen összeomlott körülötte, úgy döntött, nem ragaszkodik a régi konvenciókhoz, és az új környezetben ugyanúgy megállja majd a helyét, mint bármelyik farmer felesége. Egy arisztokrata mindent elvisel – de nem panaszkodik. Ősei, a Dillon-család jelmondata így hangzott: „Amíg élek, remélek!” A házaspár nem tett mást, mint amit az általuk képviselt, ősi nemesség becsületkódexe diktált. Servir et manitenir – szolgálni és fenntartani, e két szóban foglalták össze a francia nemesség kötelességeit. Szolgálni a királyt kell, fegyverrel és tanáccsal, fenntartani pedig a nemesi becsületet és életmódot. A férj családja az 1349-ig Dauphiné középkori tartomány fejedelmeit adó vienne-i grófkótlól (*Dauphin de Viennois*) származott.²⁹ La Tour du Pin asszony ősei középkori ír nemesek voltak, dédapja II. Jakab király kíséretében hagyta el hazáját az 1688–1689-es „dicsőséges forradalom” után. Az asszony minden bizonnyal úgy vélte, ha ősei el tudták hagyni hazájukat, s idegen földön is képesek voltak tekintélyt kivívni, nekik is képessé kell válniuk erre.³⁰ Szolgálni már nem volt kit – fenntartani azonban volt mit: az ősi nemesi becsületet.

Ennek jegyében választották Amerikában is a nemesi lét utolsó lehetőségét: saját birtokot szereztek, mert csak a föld gyümölcssein alapuló életmód illik egy nemesi családhoz. Aki más szolgálatába áll, a régi rend szabályai szerint elveszíti nemességét – aki viszont saját földjét műveli meg, arra évszázadokkal korábban is úgy tekintettek, mintha csak nemesi parkját szépitgetné. La Tour du Pin asszony pedig bátran vállalt minden munkát, mert úgy vélekedett, hogy „a semmittevésre csak a háziszolgák büszkék!”³¹ Amíg a Troy és Schenectady között megvásárolt farmjukat nem hagyták el annak korábbi tulajdonosai, Troyban béreltek egy gerendaházat. Itt került sor 1794 októberének egyik napján a híres találkozóra, amely oly sok író és történész fantáziáját megragadta.³²

Talleyrand és Beaumetz megérkezett a gerendaházhoz, és megpillantották a kertben a francia arisztokrácia egyik legelőkelőbb, legműveltebb és legszebb fiatalasszonyát, amint báránycombot csontoz egy szekercével, és megpróbálja nyársra húzni. Híresen szép, szőke haja le volt nyírva – még a hajón vágta le a szakács ollójával, és behajította az óceánba, hogy ne zavarja férje és gyermekei ápolásában. (Az amerikaiak azt terjesztették, hogy a francia hóhérok vágták le a haját, előkészítve őt a guillotine-ra.) A helyi farmer-feleségek ruházatát viselte: kék-fekete csíkos gyapjúszoknyát, köténnyel, és sötét kartonpruszlikot.

²⁸ Diesbach, Ghislain de: *Histoire de l'Émigration. 1789–1814*. Paris, 1998. 506.

²⁹ A *Dauphin* (jelentése: delfin) keresztnév a középkor folyamán területszerzéssel a vienne-i grófságból (*Viennois*) kinövő délkelet-franciaországi Dauphiné hercegség uralkodói rangjának nevévé vált, s „*Viennois dauphinjei*” (*Dauphin de Viennois* vagy *Dauphin du Viennois*) néven emlegették őket. 1349-ben Dauphiné gyermektelen hercege eladta országát VI. Fülöp francia király unokájának. Dauphiné ettől kezdve a trónörökösök apanázsa lett, ezért őket is *dauphin* néven emlegették. Az elnevezés eredete: a Földközi-tenger közelében lévő tartomány címerállata a delfin volt.

³⁰ Lásd minderről az asszony részletes életrajzát: Morehead, Caroline: *Dancing to the Precipice. The Life of Lucy de la Tour du Pin, Eyewitness to an Era*. New York, 2009.

³¹ *Mémoires de la Marquise de La Tour du Pin*, 17.

³² Lásd például: Schama, Simon: *Polgártársak. A francia forradalom krónikája*. Budapest, 2001. 1064–1070.

Talleyrand pedig ezúttal is megtalálta a helyzethez illő szavakat. „Hirtelen felhangzott mögöttem egy mély hang – olvashatjuk La Tour du Pin asszony emlékirataiban. – Franciául szólalt meg: «Több méltósággal nem is lehetne nyársra tűzni egy báránycombot!» Gyorsan megfordulva Talleyrand és Beaumetz urakat pillantottam meg.”³³

Talleyrand is különös látványt nyújthatott napégette arccal, lófarokban összefogott hajával és viseltes vadászingében, amelyben minden bizonnyal jobban hasonlított Daniel Boone-ra, a híres határvidéki vadászra, mint Autun püspökére vagy a nemzetgyűlés képviselőjére. Beköszöntő mondatával egyrészt bókolt egy huszoneves asszony előtt, akinek a szépségét még az egyszerű ruházat sem rejthette el. Másrészt ironikusan jelezte helyzetük abszurditását: valaha Versailles-ban találkoztak, az uralkodópár lakosztályaiban, majd a Mars-mezőn, ahol Talleyrand misét celebrált a Bastille bevételének egyéves évfordulóján, 1790. július 14-én, a Szövetség Ünnepe (Fête de la Fédération) alkalmából, La Tour du Pin asszony pedig a királyi család számára emelt balkonról nézte az ünnepi felvonulást. Most pedig New York határvidékén üdvözölhetik egymást, ahol a grófné használt kötényben egy nyers húsdarabbal küszködik. Ugyanakkor a nemesi öntudat is érezhető Talleyrand szavaiából: mindent elveszithetnek, de a méltóságukat soha! La Tour du Pin asszony sorscsapások közepette tanúsított lelkiereje dédanyja, Chalais hercegnője egykori kijelentését juttathatta Talleyrand eszébe: „A jó fák nem fajzanak el...”³⁴ Megeshet, hogy egy igazi arisztokrata hölgy maga mos családjára, maga feji teheneit és maga húzza nyársra a báránycombot – de azt is méltósággal csinálja.

A férfiak átadták Schuylerék meghívását aznapra, a fiatalasszony pedig meginvitálta őket másnapra, hogy közösen fogyasszák el a báránycombot. A találkozókön bőségesen volt mit megbeszélni. „A vér áradatban folyt Párizs utcáin. Madame Élisabeth is elpusztult.³⁵ Mindannyiunk rokonai és barátai a terror áldozatai közé kerültek. El sem tudtuk képzelni, mindez hogyan érhetne véget. Amikor megérkeztünk a jó tábornokhoz [Philip Schuylerhez], messziről integetett és kiabált felénk: «Jöjjenek, jöjjenek! Nagy újságok vannak Franciaországból!» Bementünk a szalonba, és valamennyien felkaptunk egy hírlapot.”³⁶ Az emigránsok csak ezekből az újságokból szereztek tudomást a francia forradalom július végén bekövetkezett fordulatáról, Robespierre bukásáról és a terror lezárásáról. Talleyrand egy-két órán át örvendezhetett, hogy bebörtönzött sógornője, Archambaud nevű öccsének felesége, Sabine de Sénozan de Viriville eszerint megmenekült a kivégzéstől. (Archambaud még 1790-ben emigrált, abban reménykedve, hogy amennyiben feleségét hátrahagyja, vagyonukat, amely az asszony nevében volt, nem kobozzák el.) Az est folyamán azonban Talleyrand „újra felvett az asztalról egy újságot, amelyről azt hitte, már elolvasta, s megtalálta benne a thermidor 9-e reggelén, Robespierre megvádolásának napján kivégzett áldozatok rettenetes listáját, s az asszony neve ott szerepelt. (...) Halálra ítélesekor azt javasolták neki, nyilvánítsa állapotosnak magát, hogy legalább néhány órát nyerjen, ő azonban nem volt hajlandó erre.” Ezzel véget is ért az a jó hangulat, amelyről La Tour du Pin asszony évtizedek múlva is így emlékezett: „E szörnyű hír ismerete nélkül a tábornoknál töltött esténk a legkellemesebbek közé tartozott volna.”³⁷

³³ *Mémoires de la Marquise de La Tour du Pin*, 242.

³⁴ Talleyrand: *Mémoires*, 12–13.

³⁵ Élisabeth Philippine Marie Hélène de France (1764–1794), XVI. Lajos húga, aki egyáltalán nem politizált, csak híven kitartott bátyja oldalán.

³⁶ *Mémoires de la Marquise de La Tour du Pin*, 242–243.

³⁷ *Mémoires de la Marquise de La Tour du Pin*, 243.

Talleyrand továbbra is a La Tour du Pin házaspár barátjának tekintette magát, s mindenben a segítségükre volt. Lucynek ajándékozott egy orvosság-készletet, Philadelphiából küldött az asszonynak egy női nyerges kantárral és minden kiegészítő felszereléssel, valamint stilton sajtot és kinint a malária ellen. Amikor pedig megtudta, hogy a philadelphiai bank, amelyre La Tour du Pinék a váltókat bízta, másnapra csődöt akar bejelenteni, rátorította az ajtót a bankarra, megfenyegette, hogy nyilvánosságra hozza becstelenségét, így megszerezte tőle a váltókat, és átadta a grófnak.³⁸ La Tour du Pin asszony pedig mindenben rászolgált erre a megkülönböztetett bánásmódra. Megvásárolta rabszolgáinak családtagjait is, majd valamennyit felszabadította. Szívélyes viszonyt alakított ki a farmja körül fel-felbukkanó irokézekkel, s egy vénséges és ijesztő külsejű indián asszony is csak így emlegette őt: „Latour asszony (...) a régi országból (...) nagy hölgy (...) nagyon jó szegény squawhoz.”³⁹

New York állam határvidékén

Október 12-én Talleyrand és négy társa útnak eredtek a Mohawk-folyó mentén az Oneida-tó irányába. Ezen a kelet-nyugat irányú, Albany és a Niagara közti útvonalon menekültek Kanada felé a függetlenségi háború után a „loyalisták” (vagyis a brit-párti amerikaiak), erre indultak nyugatra az új-angliai telepesek, itt építették meg negyedszázad múlva az Erie-csatornát, majd újabb húsz év múlva New York állam egyik első vasútvonalát Mohawk & Hudson Railroad néven.

Amikor Talleyrand erre járt, a farmerek már eljutottak a hosszúkás formájú, észak-déli irányban elnyúló tavakig (Finger Lakes), amelyek táján valaha az Irokéz Konföderáció törzsei éltek. Ekkorra már csak a tavaktól nyugatra fekvő terület maradt meg az indiánok kezén, s az is csak 1797-ig.⁴⁰ Az őslakosság nem zaklatta az utazókat. Három és fél évvel korábban az ifjú Chateaubriand így írt a vidékről: „Miután átkeltem a Mohawk folyón és behatoltam az érintetlen őserdőbe, a szabadság részegítő öröme kerített hatalmába; ide-oda járkáltam a fák között, és azt gondoltam: »Nincs több út, nincs több város, monarchia, köztársaság, nincsenek többé elnökök, királyok, nincsenek emberek«. (...) Sajnos, bár azt gondoltam, egyedül vagyok az erdőben, és ettől oly büszke lettem, hirtelen egy pajtába botlottam. Jókedvűen bepillantottam, s ebben a pajtában láttam életemben először bennszülötteket. (...) Egy apró termetű francia, púderezett és göndörített hajjal, almazöld ruhában, selyemkabátban, muszlin nyakfodorral és kézelővel kis hegedűt nyekergetett, és a Madelon Friquet-re táncolni tanította az irokézeket.”⁴¹ Talleyrand-nak sem kellett tartania az egykor oly híres Irokéz Konföderáció tagjainak leszármazottaitól.

A kanadai angol katonák sem jelentettek veszélyt.⁴² Igaz, hogy még a kezükön volt több erőd, amelyeket az 1783-as békeszerződés szerint át kellett volna adniuk az amerikaiaknak (Mackinac, Detroit, Niagara, Oswego, Oswegatchie, Point au Fer és Dutchman's Point), s

³⁸ *Mémoires de la Marquise de La Tour du Pin*, 253., 266.; Moorehead: *Dancing to the Precipice*, 219.

³⁹ *Mémoires de la Marquise de La Tour du Pin*, 255–256. Az algonkin eredetű *squaw* (ejtsd: szkó) szóról La Tour du Pin asszony még úgy tudta, hogy „vademberi” dolgokat jelölnek vele, „minden élőlényt vagy tárgyat, amely olyan vidékről való, ahová az európai civilizáció még nem hatolt be.” Később azonban egyre inkább csak indián asszonyokat neveztek így, és a szó egyre sértőbb színezetet öltött.

⁴⁰ *The American Heritage Pictorial Atlas of the United States History*. New York, 1966. 119.

⁴¹ Chateaubriand, François René de: *Síron túli emlékiratok*. Budapest, 1999. 92–93.

⁴² Ellentétben Michel Poniatowski állításával: *Talleyrand aux États-Unis*, 169–170.

amelyeket arra hivatkozva tartottak meg, hogy az amerikai kormányzatnak nem sikerült rávennie az amerikai adósokat arra, hogy fizessék meg adósságaikat a brit hitelezőknek, ám ez év novemberében John Jay főbíró már megkötötte Londonban azt a szerződést, amellyel ezt a problémát rendezték, s egy ideig a brit katonák sem ösztökélték az indiánokat a harcra. Az utazók számára a csörgőkígyók jóval nagyobb veszélyt képviseltek, mint az őslakosok vagy a távoli erődök brit katonái.

Talleyrand és társai gyorsan utaztak: pár hét alatt oda és vissza megtették az Albany és a Niagara közti, légvonalban is mintegy 400 kilométeres távolságot lovon, gyalog és csónakon. Október 30-án Talleyrand már jelentést írt Cazenove-nak. A mai Rome város helyén álló Stanwix-erődig a Mohawk folyó mentén utaztak. A gazdasági lehetőségekre figyelő Talleyrand természetesen felhívta a figyelmet jelentésében arra, milyen könnyű lenne egy csatornával összekötni a folyót az Oneida-tóval, s így létrehozni a közvetlen vízi útvonalat a Hudson és a Nagy-tavak között.⁴³ Elképzelését később az Erie-csatorna építői valósították meg. Az egészségtelen éghajlat miatt azonban a munkaerőt és a földeket túlságosan drágának tartotta, s úgy vélekedett, a terület túlságosan távol esik a világkereskedelem útvonalaitól, s túl közel az indiánokhoz, „akik a legutóbbi háború idején egész falvakat megskalpoltak”.

Innen nyugatra a vidék egyre lakatlanabbá vált. „Teljesen kegyetlen és teljesen vad természetet találtam, oly ősi erdőket, mint maga a világ, elpusztult növények és halott fák törmeléke borította a talajt, amely minden művelés nélkül életet adott nekik, más növények pedig már ott növekedtek, hogy a helyükre lépjenek és utánuk pusztuljanak. Liánok nehezítették haladásunkat. A folyócskák partjait erőteljes és friss növényzet borította. Néha nagy, természetes mezőségek nyíltak meg előttünk, amelyeket számomra ismeretlen virágok borítottak, majd egykori hurrikánok nyomaira bukkantunk, amelyek mindent elsöpörték, ami az útjukba került.” Talleyrand azonban távolról sem rajongott annyira a természettért, mint Chateaubriand, s egyáltalán nem örvendezett azért, mert távol került a civilizációtól, hanem inkább arról ábrándozott, milyen nagy városok fognak felépülni valaha ezen a vidéken: „Képzeletünk működésbe lépett e hatalmas területen, városokat, falvakat és tanyaikat helyeztünk el rajta. Az erdők megmaradhatnak a hegyek csúcsain, a lankákat azonban bő termés borítja majd, és máris nyájakat láttunk legelészni az előttünk elterülő völgy legelőin. Az ilyen vidékeken való utazásokat a jövő kimondhatatlanul megszépíti majd.”⁴⁴ Vagyis Talleyrand számára csak az emberi munka eredményei szépíthettek meg egy tájat. New York állam nyugati részének vad vidékén arra gondolt, hogy „ilyen volt nem régen az a hely is, ahol Penn és kétezer kivándorolt lefektette Philadelphia alapjait, ahol manapság nyolcvanezer lakos élvezi Európa minden luxusát.”⁴⁵ A természet minden szépsége abban rejlett számára, hogy modern nagyvárosok felépítését teszi lehetővé.

Az indiánoknál ugyanúgy hiányolta a vállalkozó szellemet és munkakedvet, mint Maine farmereinél. „Az igazi amerikai (...) elviseli az éghajlat szélsőségeit, leküzdi a talaj nehézségeit, lakhelyének gyors felállításával az első években meglepi az embert, de amikor háza készen van, és megélhetése biztosított, megáll és apátiába hanyatlik. Úgy tűnik, érzéketlen az érdek ösztökéléseire, ha ez nem érinti elsődleges szükségleteit. Korlátolt eszméi beszűkítik vágyainak körét, számításból vagy érzései alapján jobban kedveli a pihenést a fáradságot követelő élvezeteknél. Dolgosabb, s ennek következtében gazdagabb szomszédjainak példája sem készíti őt utánzásukra. Amiben eléri vagy meg is haladja német szomszédjait, az

⁴³ Poniatowski: *Talleyrand aux États-Unis*, 171.

⁴⁴ Talleyrand: *Mémoires*, 225–226.

⁴⁵ Talleyrand: *Mémoires*, 226.

házának és személyének tisztátalansága, amely szinte kifejezhetetlen.⁴⁶ Az angol, német és holland telepesekről már jobb véleménnyel volt Cazenove-nak írt jelentésében, mert ők „szeretik a pénzt, és fáradozásra is készen állnak megszerzésére”.⁴⁷ Az utazó, aki emlékirataiban azzal vádolta az amerikaiakat, hogy túlságosan rajonganak a pénzért, minden jel szerint maga is elfogadta az Újvilág társadalmának értékrendjét, bár jóval finomabban adott ennek hangot.

A Niagara-vízesésről valamennyi korabeli utazó elragadtatottan számolt be. Chateaubriand arról írt emlékirataiban, hogy ő ugyan látta az Alpesekeket, a Pireneusokat és a Nílust is, de „a Niagara mindent elhomályosít”.⁴⁸ A majdani Lajos Fülöp király öccse, Montpensier hercege így fogalmazott hűgához írott levelében: „Ez a leghatásosabb, legfenségesebb látvány, amelyet valaha is megpillantottam.”⁴⁹ Talleyrand viszont egyetlen szót sem vesztegetett a Niagara emlékirataiban, leveleiben és Cazenove számára írt jelentésében. Ez utóbbiban inkább a földek tulajdonságait, a birtokok méreteit, a termés várható hozamát ismertette. Vajon el sem jutott a Niagara-hoz, ahogy ezt egyik életrajzírója állítja?⁵⁰ Annyi bizonyos, hogy ha el akart volna jutni, megtekinthette volna – de talán ennyire nem értékelték őt a természet szépségei.

Humorérzékét a vadonban sem veszítette el. Emlékirataiban felidéz egy esetet, amikor az éjszaka közepén elszakadt társaitól az erdő mélyén. Minden bizonnal megfordult a fejében, hogy eljutott a mélypontra. Három éve még püspök volt és előkelő kapcsolatokkal rendelkező képviselő, majd diplomata. De el kellett hagynia hazáját, majd kiutasították Londonból, áthajózott az óceánon Philadelphiába, majd elhagyta ezt a várost is, határvidéki farmokat látogatott sorra, most pedig itt bolyong éjszaka a vadonban, elveszítette társait, mindene elfér néhány nyeregtáskában. Lehet ennél mélyebbre süllyedni? „Mindez olyan érzést keltett bennem, melyet nem tudok meghatározni, mert a legkisebb külső hatásra egy különös, mindentől független vidámságba olvadt. Amikor így kiáltottam: «Courtiade, ott van?», ő pedig így válaszolt nekem: «Ó, istenem, igen, nagy jó uram, itt vagyok!», lehetetlen volt, hogy ne nevessek a helyzetünkön. Ez az olyannyira szájalmas «Ó, istenem, igen» és az Autun püspökéhez illő «nagy jó uram» megszólítás! Nem lehetett nevetés nélkül megállni.⁵¹ Talleyrand bebizonyította, hogy nem csak jól tűri a sorscsapásokat, de képes önsajnálattól mentesen, iróniával tekinteni saját helyzetére.

Emlékiratában egy hosszabb határvidéki történetet is felidéz, amelynek ő maga volt az egyik komikus hőse. Helyszíneként „Connecticut mélyét” jelöli meg, a mai olvasó azonban arra gyanakodhat, hogy az anekdotára aligha kerülhetett sor ebben az aprócska, urbanizált, New Yorktól keletre fekvő államban; sokkal inkább illik a történet a határvidékre, New York állam középső vagy nyugati régiójába. Egyszer egy fárasztóan hosszú gyaloglás után vacsorát és szállást kínáltak nekik egy házban. Vendéglátóik, „egy vénember, egy ötven körüli asszony, két nagydarab fiatalember és egy lány” igazi amerikai vendégszeretettel fogadták az utazókat. Miután nagyot lakmároztak füstölt halból, sonkából és burgonyából, „nem sok idő kellett hozzá, hogy az erős sör és a pálinka felélénkítse a beszélgetést. A két fiatal-

⁴⁶ Poniatowski: *Talleyrand aux États-Unis*, 177.

⁴⁷ Poniatowski: *Talleyrand aux États-Unis*, 179.

⁴⁸ Chateaubriand, François René de: *Mémoires d'outre-tombe*. T. 1. Paris, 1997. 446.

⁴⁹ Louis Philippe, King of France: *Diary of My Travels in America*. New York, 1977. 133.

⁵⁰ Waresquel: *Talleyrand*, 188.

⁵¹ Talleyrand: *Mémoires*, 229. A francia szövegben a *Monseigneur* megszólítás olvasható, amellyel csak a legmagasabb méltóságokhoz, királyi hercegekhez és főpapokhoz lehetett közelíteni. (Courtiade Talleyrand inasa volt.)

ember, akik már kissé felmelegedtek, közeli indulásukról beszéltek. Több hetet fognak hódvadászattal tölteni. Olyan lelkesen és olyan érdekesen beszéltek, hogy néhány pohár pálinka után Beaumetz úr, Huidekoper úr és jómagam is égtünk a vágtyól, hogy csatlakozhassunk hozzájuk. Ez egészen új módszer volt több hét kihasználására vagy elvesztegetésére. Ahányszor feltettünk egy kérdést, annyszor adtak inni nekünk.”⁵²

Ez az este olyan emlékezetes maradt Talleyrand számára, hogy amikor több mint húsz év elteltével emlékirataim dolgozott párizsi vagy valençay-i kastélyában, egész pontosan fel tudta idézni a hódprém megszerzésének szabályait. Emlékezett arra, hogy hódra csak őszszel érdemes vadászni (és tavasszal, de ezt elfelejtette), hogy az állatokat leshelyen kell megölni, hogy széthasított fával kell csapdát állítani nekik (úgy látszik, a fémcsapda még ritka volt), s azt sem felejtette el, hogy a hód nem képes sokáig úszni a víz alatt, s amikor felbukkan levegőért, végezhetnek vele. Nem valószínű, hogy Napóleon külügyminiszterként eltöltött évei alatt találkozott volna olyan személlyel, akivel mindezt megbeszélhette volna.

Miután elmagyarázták nekik, hogyan kell megtámadni a hódok várát, „ezt a kis háborút olyan érdekesnek találtuk, hogy Beaumetz, aki nagyobb vadász volt vagy vígabb volt a többieknél, azt javasolta ezeknek az uraknak, hogy bennünket is vegyenek be kis vállalkozásukba. Bele is egyeztek. Íme, beálltunk hát Connecticut hódvadászainak társaságába! Kezet ráztunk, s mindenki nagy nehezen megkereste az ágát.”⁵³

A történésznek nem lenne szabad illet tennie, de óhatatlanul is kész eljátszani a gondolattal: mi lett volna, ha Talleyrand állja szavát? Ha úgy találja, hogy jó ideje semmi sem sikerült neki, de most a hódprém megvalósulhat meggazdagodásának eszközt? Beteg lába, amellyel képes volt beutazni Maine-t és New York államot a Hudson-tól a Niagaráig, aligha akadályozta volna meg új vállalkozásában. Ha John Wesley Powell pár évtized múlva az egyik karjának az elvesztése után is képes volt kétszer végighajózni a Green és a Colorado folyókon, hogy feltárja ismeretlen részeit, akkor a dongalábú Talleyrand-ból is válhatott volna sikeres prémvadász. De nem is úgy kell elképzelnünk őt, amint rojtos bőrruhában, térdig a patakvízben gázolva odaláncolja a mederbe vert karóhoz a csapdát, majd lenyúzza és megtisztogatja az állat irháját. Minden bizonnyal gyorsan felismerte volna ugyanis az Európában egyre divatosabbá váló, hódprémből készült kalapok, gallérok, kabátok és karmantyúk iránti keresletben rejlő lehetőségeket. Ezt a történelmi fordulatok is megkönnyítették. Az említett greenville-i szerződésben az indiánok lemondtak a mai Ohio állam területének kétharmadáról és a mai Indiana állam területének egy részéről. Elhárultak az akadályok a prémvadászok északnyugatra való vándorlása elől. Talleyrand felvehette volna a kapcsolatot a Montreal, a Hudson-öböl és St. Louis között nyírfa-kenukon cirkáló, úgynevezett voyageur kereskedőkkel, annál is könnyebben, mivel egy részük francia apa és indián anya gyermeke volt. Louisiana megvásárlása (1803), valamint Lewis és Clark expedíciója (1804–1806) után Talleyrand kihasználhatta volna a prémkereskedelem kiterjesztését a Mississippitől nyugatra. Manuel Lisával együttműködve részt vehetett volna a Missouri Fur Company (Missouri Prém Társaság, 1809) vagy John Jacob Astorral az American Fur Company (Amerikai Prém Társaság, 1808) megalapításában. Astor társaként alkalma nyílt volna arra, hogy a híres Tonquin nevű hajón körbehajózza a kontinenst, s részt vegyen az Astoria-erőd 1811-es megalapításában a Columbia-folyó torkolatánál. S ha nem végeztek volna vele is az indiánok, mint Astor oly sok emberével, visszatérhetett volna Robert Stuart

⁵² Talleyrand: *Mémoires*, 229.

⁵³ Talleyrand: *Mémoires*, 230.

és hat társa oldalán 1812-ben – elsőként átszelve a kontinenst nyugatról keletre, a majdani Oregon-ösvény útvonalán.

Ennyit Talleyrand elképzelt, alternatív életrajzáról. A mámoros fejjel tett ígéretekből és álmokból az ébredés után csak a másnaposság szédülete maradt meg. „Eljött a reggel. Az álom véget vetett a pálinka hatásának. Kezdünk belátni, hogy a vele fogyasztott sonka is néhez eledel volt kissé. Az igazságnak megfelelően úgy véltem, hogy a készletek súlya a negyven fontot is megközelíti. Úgy találtuk, kissé hosszú idő lenne két hónapot az erdőben vagy a mocsárban tölteni, s azon törtük a fejünket, hogyan táncolhatunk vissza az este megkötött egyezségtől. A házban hagyott néhány dollár fejében feloldottak minket adott szavunk alól, mi pedig folytattuk utunkat, kissé szégyenkezve az előző este miatt.”⁵⁴

Október utolsó napjaiban Talleyrand visszatért Albanybe, s november 16-án újra megérkezett Philadelphiába; másfél év múlva pedig elhagyta Amerikát. A prémvadász-pályafutás vonzereje sem tudta eltéríteni őt a politikától, s megfosztani Franciaországot majdani leghíresebb külügyminiszterétől és diplomatájától.

Talleyrand in the Wild West

In 1794, the Unites States was not a comfortable place for an emigrant French aristocrat like Talleyrand. George Washington refused to take official notice of Talleyrand's presence and risk a conflict with the French regime but he met Alexander Hamilton, and had a very high opinion of him. Talleyrand took advantage of the opportunities for making money: he engaged in various land speculations, just like everybody else. He organized a reconnaissance mission to travel north for Maine and scout around for land-purchasing possibilities. They visited other French emigrants, like the La Tour du Pin family. Then they made their way up towards the Lake Oneida. Once they even fancied themselves as beaver hunters. Where other French emigrants, like Chateaubriand, have found material for romantic fantasizing, Talleyrand saw opportunities for profit and economic development.

---

⁵⁴ Talleyrand: *Mémoires*, 230.